

► Wojciech Stankiewicz (rec.): **Czubocho K. (2012). *Separatyzm etniczny w dobie praw człowieka – nowe wyzwania dla państwa narodowego i społeczności międzynarodowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 315.**

Współcześnie można wskazać blisko 194 suwerenne państwa³. Na przestrzeni wielu tysięcy państwa te kształ-

³ Po deklaracji niepodległości Południowego Sudanu mającej miejsce 9 lipca 2011 r., kolejnym państwem na arenie międzynarodowej walczącym o pełne uznanie jest Kosowo. Współcześnie Kosowo jest regionem niebezpiecznym i niestabilnym politycznie. Podlega administracji ONZ, wiele państw wciąż nie uznaje niepodległości tego kraju, jednak podmiot ten stopniowo umacnia swoją państwowość, dokonuje wyborów parlamentarnych, szuka wspólnych stosunków międzynarodowych.

towały się nierównomiernie. Ogromną rolę w procesie kształtowania się państwa odgrywały niewątpliwie korzenie etniczne, religia, język, rasa, a w szczególności rodząca się na danym terenie tożsamość narodowa. Mijające epoki i wielkie wojny wyznaczyły wiele konfliktów na gruncie etnicznym. Jak uzasadnia Krzysztof Czubocho, z istniejących państw tylko kilkanaście jest jednolitych etnicznie. W społeczności międzynarodowej postępującym problemem wciąż jest separatyzm etniczny, a wiele współczesnych granic zostało ustalonych według kryteriów politycznych.

Publikacja Krzysztofa Czubochoy, doktora socjologii, anglisty, absolwenta Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie oraz Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie przedstawia zasadniczy problem w społeczności międzynarodowej, a mianowicie problem separatyzmu etnicznego i naruszenia integralności terytorialnej państw. Autor kilkudziesięciu prac naukowych z socjologii, integracji europejskiej i prawa międzynarodowego, jak można wywnioskować po przeczytaniu powyższej książki, pisząc pracę kierował się licznymi zainteresowaniami naukowymi: etnicznością, socjologią praw mniejszości etnicznych i separatyzmem etnicznym. Tym samym autor przybliży czytelnikowi jeden z tematów istniejący w dobie praw człowieka, jakim jest walka narodowowyzwoleńcza w ramach państwa jako jednostki terytorialnej. Wśród mniejszości etnicznej utrzymuje się przekonanie, że utworzenie własnego państwa jest najlepszym sposobem na utrzymanie własnej tożsamości etnicznej. Socjolog w swojej publikacji przedstawia również ustosun-

kowanie się do wymienionego w temacie problemu elit państw narodowych. Głównym celem pracy, jak podkreśla badacz, jest: „[...] dokonanie przewartościowania tradycyjnego (fałszywego) postrzegania separatyzmu etnicznego w oparciu o dorobek socjologii. Podstawą takiego przewartościowania jest zasada poszanowania praw człowieka jako zasada bezwzględnie obowiązująca” (s. 14).

Recenzowana książka składa się ze Wstępu oraz kolejno ponumerowanych siedmiu rozdziałów, z których każdy dzieli się na podrozdziały poprzedzone krótkim wprowadzeniem na początku każdego z nich. Przemyslenia autora stanowi podsumowanie końcowe publikacji. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Zagadnienia terminologiczne, stan badań i założenia metodologiczne*, określono i zdefiniowano podstawowe terminy używane w analizie problemu separatyzmu etnicznego, ponadto „podstawowym założeniem metodologicznym niniejszej pracy będzie oparcie się na socjologicznej koncepcji interakcji pomiędzy dominującą grupą etniczną a mniejszościowymi grupami etnicznymi w kontekście powstawania i rozwoju separatyzmu etnicznego” (s. 19). Rozdział drugi pt. *Przedmiotowa treść praw człowieka przysługujących mniejszościom etnicznym* stanowi analizę praw człowieka przysługujących mniejszościom etnicznym na poziomie międzynarodowym i lokalnym. W rozdziale trzecim pt. *Socjologiczne podstawy powstawania separatyzmów etnicznych* przedstawiono m.in. status wybranych mniejszościowych grup etnicznych. W rozdziale tym przeanalizowano przyczyny i mechanizmy naruszania praw człowieka, któ-

re mogą wywoływać odczucie odrzucenia przez społeczeństwo dominujące innych grup mniejszościowych. Rozdział czwarty pt. *Dyskurs prawny i polityczny w odniesieniu do separatyzmu etnicznego* stanowi analizę na gruncie legalności w prawie międzynarodowym, wewnątrzpaństwowym i politycznym jednego z terminów w odniesieniu do separatyzmu etnicznego jakim jest secesja. W rozdziale piątym *Konflikt separatystyczny jako wojna domowa*, pojęcie secesja zostaje szerzej omówione w przypadku wojny domowej z macierzystym krajem, na którego terenie powstaje konflikt separatystyczny. Jak zauważył badacz problemu, separatyzm często błędnie utożsamiany jest z terroryzmem. W rozdziale szóstym zatytułowanym *Sytuacja ruchów separatystycznych w kontekście wojny ze światowym terroryzmem* zdefiniowano pojęcie terroryzmu i terrorystów, a także podjęto problem przypisywania separatystom działań terrorystycznych w odniesieniu wewnątrzpaństwowym. Rozdział siódmy pt. *Progresywne poglądy w odniesieniu do separatyzmu etnicznego* stanowi przedstawienie zmiennego myślenia w odniesieniu do praw człowieka w kontekście separatyzmu etnicznego.

Współcześnie każda dziedzina nauki wyznacza pewne zagadnienia i terminy, które wymagają ich zdefiniowania. Każdy człowiek od najmłodszych lat różnie rozumie znaczenie zdefiniowanego pojęcia, które na ogół ma szerzej przyjęte przez innych znaczenie. Pojęcie separatyzmu w społeczności międzynarodowej nie jest jednoznacznie zdefiniowane. Z różnych definicji pojęcia można wysunąć wiele niejednorodnych wniosków dotyczących zachowania

danej grupy społecznej, tym samym można określić jej dążenia m.in. polityczne. Przypomina się, że separatyzm ma różne oblicza i cele, które mogą ulegać zmianom w czasie. Badacz wskazuje, że zakres badanego problemu opiera się o cztery zasadnicze terminy. Te terminy to secesja, separatyzm etniczny jako „dążenie do samodzielnego decydowania o swoich losach w ramach autonomii lub własnego separatystycznego państwa”, powstanie i ruchy etnoterytorialne obejmujące secesję i separatyzm etniczny (s. 19). Opracowując problem badawczy przyjmuje się, że zarówno separatyzm etniczny, jak i secesja to nic innego jak dążenie grupy etnicznej do pełnej autonomii, oderwania się, utworzenia własnego państwa lub zjednoczenia z państwem macierzystym.

Grupa etniczna jest ściśle związana z pojęciem narodu. Wskazuje się, że istnieją subiektywne i obiektywne definicje narodu. Łączy je dosłowne powiązanie z określonym terytorium. Na przykładzie Kosowa można zauważyć, że dążenia separatystyczne na terenie Republik Serbii w początkowej fazie zostały skierowane w kierunku utrzymania i poszerzenia własnej autonomii, jednak wraz z pogłębieniem się tożsamości narodowej dążono do pełnej niepodległości. Wskazuje się, że termin „separatyzm etniczny” w praktyce odnosi się do wielu różnych sytuacji i może przybierać formę pokojową, jak i prowadzić na wojenną drogę. Badacz wskazuje wiele przykładów odnośnie terminu, wspierając wnioski liczną literaturą, zwłaszcza anglojęzyczną.

Przypomina się, że obecnie w społeczeństwie międzynarodowym podstawowe prawa człowieka muszą być bezwzględ-

nie obowiązujące. „Szukając prawdziwych przyczyn występowania separatyzmów etnicznych, należy się oprzeć na integralnej koncepcji praw człowieka, a w kontekście praw mniejszości etnicznych na prawie do małej ojczyzny” (s. 29). Jak zauważył badacz, w obecnym świecie w porównaniu do minionych lat, w których świat był uwikłany w dwie wielkie wojny i tzw. wyścig zbrojeń, prawa człowieka w kontekście wolności i równości są dobrze rozwinięte, mimo to nadal można zaobserwować powstawanie ruchów separatystycznych. Wskazuje się, że jednym z problemów „badań socjologicznych jest rozpatrywanie separatyzmu jako elementu rozważań ogólnych w odniesieniu do takich problemów jak nacjonalizm, konflikt etniczny czy status mniejszościowy” (s. 32). Ideologię nacjonalizmu można dostrzec na przykładzie interakcji grupy dominującej z mniejszościową grupą etniczną, niewątpliwie może on charakteryzować jedną z grup. Wskazuje się, że zjawisko dyskryminacji w relacji wielu grup społecznych jest dosyć często zauważalnym problemem może też przybierać różne formy. Różnice między poszczególnymi grupami kierowane są również w sferę ekonomiczną i społeczną. Jak podkreśla badacz „nacjonalizm grupy mniejszościowej ma na celu zachowanie odrębności kulturowej oraz realizację interesów gospodarczych, społecznych i politycznych” (s. 48). Zachowanie m.in. odrębności kulturowej często wyznacza grupie mniejszościowej rozpoczęcie zapędów separatystycznych.

Opracowując problem badawczy, autor publikacji potwierdza zgodnie z historią, że „dopiero traumatyczne doświadczenia II wojny światowej skłoniły społeczność

międzynarodową do podjęcia problemu w skali globalnej, czyli do stworzenia systemu powszechnej ochrony praw człowieka” (s. 56). Co więcej, stwierdza iż „sprawy związane z przestrzeganiem podstawowych praw człowieka nie należą już do kompetencji wewnętrznej państw” (s. 59). Ogólnie rzecz ujmując, „przestrzeganie praw człowieka uważa się za ważny czynnik warunkujący utrzymanie pokoju, sprawiedliwości, wolności i dobrobytu” (s. 60).

Obecnie większość państw europejskich jest znacznie zintegrowana pod względem politycznym, ekonomicznym i gospodarczym w ramach Unii Europejskiej, toteż przestrzeganie praw człowieka jest nieodłącznym elementem poszanowania istnienia różnych grup społecznych. Jak zauważył Autor książki, jeden z organów Unii Europejskiej ustanowił kryterium obowiązujące nowe państwa aspirujące do Wspólnoty. Kryterium to dotyczy zagwarantowania praw mniejszości (s. 62).

Wskazuje się, że do interakcji pomiędzy grupą dominującą a grupą mniejszościową zalicza się: ludobójstwo, czystki etniczne, segregację, asymilację i amalgamację (s. 99). Choć ludobójstwo obecnie jest rzadko spotykanym wyznacznikiem dominacji jednych nad drugimi obejmuje wszelkie przejawy eksterminacji ludności są trudne do sklasyfikowania przez społeczność międzynarodową jako ludobójstwo czy konflikt etniczny. Omawiając problem badawczy jako przykład Autor podaje Południowy Sudan, gdzie w konflikcie o niepodległość zginęło blisko 2 mln ludzi, a społeczeństwo międzynarodowe nie mogło poradzić sobie ze sklasyfikowaniem tego czynu jako aktu ludobójstwa (s. 100). Kolejnym przejawem do-

minacji jednej grupy nad drugą były i są czystki etniczne jako m.in. siłowe usuwanie ludności zamieszkującej dany teren. Również i tu badacz podaje przykład w postaci byłego socjalistycznego państwa w południowej części Europy. Pozostałe czynniki dominacji „wyższej” grupy nad „niższą” mają ścisły związek z rasą, religią i etnicznością.

Podkreśla się, że określenie statusu grup mniejszościowych stwarza wiele problemów rządów państw narodowych, na których terenie takie grupy mniejszościowe istnieją. Z punktu widzenia grup mniejszościowych popularnym podejściem do rozwiązania swojego statusu jest dążenie do autonomii lub uciekania się do secesji, tym samym pragną reprezentować swoje interesy (s. 105). Krzysztof Czubocha, szeroko powołując się na badaczy stosunków międzynarodowych, przyjmuje spostrzeżenie E. Suzuki’ego, który twierdzi, „że problemy we współistnieniu różnych grup etnicznych uwarunkowane są dyskryminacją ze strony elit państwowych” w związku z tym „grupa mniejszościowa przejawia tendencje separatystyczne w celu m.in. zapewnienia sobie szacunku i godności” (s. 105). Wskazuje się, że „dyskryminacja to proces, który wiąże się z etnocentryzmem, stereotypami, uprzedzeniami i ksenofobią” (s. 107). Z punktu widzenia mniejszościowej grupy etnicznej zasadnym stanowiskiem jest utworzenie swojego odrębnego państwa odbiegając od problemów dyskryminacji, również tej społecznej i umacniania swojej kulturowości oraz kształtowania rdzennych wartości (s. 112).

Problematyka poruszona w książce Krzysztofa Czubocha jest niezwykle

istotna, dotyka fundamentalnych pytań o status mniejszościowych grup etnicznych z różnych regionów świata. Autor na przykładzie Tybetańczyków, Ujgurów, Regionu Północnego Kaukazu w Rosji oraz Indii, Południowego Sudanu i sytuacji mniejszości etnicznych w Europie Zachodniej ma na celu przybliżenie czytelnikowi podłoże ruchów separatystycznych, które, jak zauważył Autor, mogą zależeć od stopnia demokratyzacji państwa.

Zauważa się, że sytuacja secesjonistyczna, jak i istniejąca zasada samostanowienia, nie mają pełnego uregulowania w prawie międzynarodowym. Nie są oparte o przyjęte traktaty. Wskazuje się, że istnieje niewiele pojedynczych aktów prawnych regulujących stosunek do secesji (s. 148–149). Z punktu widzenia praw człowieka wszystkie ludy mają prawo do samostanowienia, jednak nie oznacza to prawa do utworzenia odrębnego państwa poprzez secesję. W interesie każdego państwa jest zachowanie integralności terytorialnej, w związku z tym wszelkie próby secesjonistyczne są zazwyczaj traktowane jako przestępstwa (s. 150–151). Podkreśla się, że dotychczas nowo powstałe państwa w skutek secesji w praktyce nie są uznawane przez byłe państwa macierzyste, mimo akceptacji przez inne państwa świata. Utrzymuje się przekonanie, że wszelkie problemy separatystyczne wewnątrz państw narodowych nie należą już tylko do problemów wewnątrzpaństwowych, ale swój rozgłos mają w stosunkach międzynarodowych (s. 165). Kiedy widmo secesji staje się realne, większość państw w celu zachowania integralności terytorialnej podejmuje rozmowy ściśle pokojowe z separatystami. Autor książki powo-

łuże się na A. Buchanan'a, który wychodzi z fundamentalnego założenia, że „secesja jest usprawiedliwiona w przypadku, gdy rząd centralny narusza podstawowe prawa człowieka, dyskryminuje mniejszość poprzez niesprawiedliwą redystrybucję dóbr oraz zagraża utrzymaniu poczucia tożsamości etnicznej” (s. 180). Jednakże nie jest to szerzej przyjęta zasada w świecie międzynarodowym.

Wskazuje się, że wojna domowa jako wewnętrzpaństwowy konflikt zbrojny może przyjmować formę walki zbrojnej, partyzanckiej, m.in. o władzę w państwie pomiędzy zwaśnionymi grupami etnicznymi czy pomiędzy grupami rebeliantów (s. 199). Jak podkreśla Autor, przedmiotem jego zainteresowania jest wojna separatystyczna. Konflikty o skłonnościach separatystycznych charakteryzują się dużą dynamiką, toteż rosnąca na sile wojna domowa stwarza zagrożenie nie tylko dla lokalnego porządku, ale i stanowi zagrożenie dla międzynarodowego pokoju oraz bezpieczeństwa. Autor recenzowanej pracy wyraźnie podkreśla, że wojny separatystyczne nagminnie naruszają prawa człowieka (s. 201). Kilkakrotnie konflikt wewnętrzpaństwowy może zostać umiędzynarodowiony. Świadczy o tym zaangażowanie się państw trzecich. Ingerencja w konflikt wewnętrzny państw trzecich może dotyczyć wywierania presji na jedną ze stron poprzez dostarczanie broni oddziałom partyzanckim bądź też sprzyjając drugiej stronie, np. kontrolując i przechwytyjąc przepływ nielegalnej broni czy waluty.

Przypomina się, że prawnomiędzynarodowe uregulowanie konfliktu separatystycznego odnosi się do powołania ogólnomiędzynarodowego sądownictwa, którego

celem jest ściganie i osądzenie sprawców czynów naruszających prawa człowieka w tym ludobójstwa. Prawo to dotyczy zarówno państwa walczącego z oddziałami partyzanckimi, jak i samych separatystów (s. 209). Podobnie ma się rzecz w przypadku tzw. interwencji humanitarnej, która niezwykle trafnie, zdaniem Autora, prezentuje istotę polityki wobec działań zbrojnych.

Światowy terroryzm istnieje od najdawniejszych lat. Punktem kumulacyjnym postrzegania terroryzmu jako wielkiego okrucieństwa stały się wydarzenia z 11 września 2001 r. w Stanach Zjednoczonych. Wiele państw świata nastawiało się na zwalczanie terroryzmu. Częste przypisywanie separatystom działań terrorystycznych i identyfikowanie ich jako terrorystów stało się dla badacza tematem rozważań w rozdziale szóstym.

Autor stwierdza, że podstawową różnicą między terrorystami a bojówkarzami o niepodległość jest określenie celu ich działań. Wskazuje, że w przypadku działań terrorystycznych celem mającym wymusić postawione żądania jest atak skierowany w stronę ludności cywilnej, z kolei celem separatystów jest zazwyczaj walka z rządem państwa macierzystego i jego wojskiem (s. 231). Zdefiniowanie terroryzmu, w odpowiednim tego słowa znaczeniu, stanowi wiele problemów dla znawców tematyki stosunków międzynarodowych. „W literaturze wymienia się następujące rodzaje terroryzmu: terroryzm bezpaństwowy, terroryzm państwowy, terroryzm sponsorowany przez państwo, terroryzm separatystyczny, terroryzm nacjonalistyczny” (s. 232). Autor podkreśla, że w ramach

pracy tematem rozważań będzie terroryzm państwowy i terroryzm separatystyczny.

Wskazuje się, że zasadnym dla państwa narodowego jest identyfikowanie separatystów jako terrorystów w celu ich „zdelegalizowania” i „zdyskredytowania”. Takie rozumienie rzeczy ma przyczynić się do pojmowania walk separatystycznych jako aktów terrorystycznych skierowanych wobec państwa i jego społeczeństwa, co w świetle prawa ONZ jest zabronionym czynem (s. 234). Z punktu widzenia separatystów podejmowane przez nich czynny skierowane są głównie na zmaganie o prawa swojej grupy etnicznej i utworzenia odrębności terytorialnej.

Prawo jest istotnym elementem współżycia grup społecznych, ale różnie jest interpretowane w ich relacjach. Przyjmuje się, że państwo narodowe jest państwem praw. To znaczy, że wzajemne stosunki między organami władzy państwowej a obywatelami są ściśle określone przez stabilne i w praktyce stosowane normy prawne. „Prawo państwa narodowego musi być otwarte na kulturową różnorodność”, co więcej ustanowione normy prawa nie mogą „zmuszać jednostek do uczestnictwa w kulturze większościowej” (s. 247).

Reasumując, publikacja stanowi przedstawienie w uporządkowanym stopniu problematyki separatyzmu etnicznego w dobie praw człowieka. Przedstawia ewolucję i niejednorodną interpretację pojęcia oraz związanych z nim przemian zachodzących na arenie międzynarodowej. Wskazuje na istotne elementy współżycia grup etnicznych w obszarze jednego pań-

stwa. Praca dostarcza wiedzy o porządkach prawnych regulujących status grup mniejszościowych, ich interakcji z grupami większościowymi oraz aspiracjami niepodległościowymi. Opracowując problem badawczy, Autor odwołał się do wielu pozycji z literatury obcojęzycznej, jak i polskiej, poruszających tematy prawa międzynarodowego, socjologii czy nauk o stosunkach międzynarodowych. Pod względem kompozycyjnym książka zawiera siedem rozdziałów, z czego pierwsze trzy stanowią subiektywny opis Autora dotyczący powstania i rozwoju problemu separatyzmu etnicznego. Każdy rozdział dostarcza nowych informacji odnośnie problemu zawartego w temacie pracy, jednakże w całości publikacja zawiera liczne powtórzenia.

Książka zasługuje na uwagę zwłaszcza studentów, którzy za kierunek edukacji wybrali socjologię i prawo. Wiele wniosków wskazanych przez Autora publikacji stanowi usystematyzowanie wiedzy czytelnika poprzez wskazane w książce wątki historyczno-politologiczne. Również czytelnicy, którzy interesują się socjologią i ewolucją stosunków międzynarodowych powinni sięgnąć po tę pozycję, ponieważ zarysowane zostają problemy państwa narodowego, na którego terenach istnieją mniejszościowe grupy etniczne o zapędach secesjonistycznych. Jest to doskonałe studium poznawcze, w którym ukazuje się w szerokim podziale czasowym jedne z głównych czynników warunkujących problematykę konfliktową w regionach społeczności międzynarodowej.